

Соколёнок

4/2016
июль - август

Къарчыгъа

0+

РЕСПУБЛИКАНЫ ЯШЛАР УЧУН ЭКИ АЙДА БИР ЧЫГЪАГЪАН ЖУРНАЛЫ

Игитлерден игит күйде гъали де ...

Россияны игити Абдулгъаким Исмайыловну 100 йыллыгъына!

Игитлерден Игит сени гёремен,
Жан бермеге къалгъан, демей, къылдан-къыл,
Инсан деген бийикликни оърюоне
Сен ес болдунг – байракъ къагъа йылдан-йыл.

Шейит -Ханум Алишева.

Яшланы аламыны ыайран йыравчусу

Абдулмежит Межитовну
80 йылшына...

Абдулмежит Межитов яшланы аламыны гъайран йыравчусу эди ва энниден сонг да ону яратывчулугъуна, шиъру асарларына наслудан наслу оыр багъа бережегине, сююне туруп оланы гъайран сырына чомулажагъына бирде шеклик этмеймен.

Шейит-Ханум Алишева.

Бишевню тюшю

Догъабызда салкъында
Бишев ташланып ятгъан,
Жымчыкъланы гъакъында
Татывлу ойгъа батгъан.

Янтайып хыял эте,
Гёзю юхугъа гете,
Тек тюшонде бишевге
Шайлы къанатлар бите.

Къагъып-къагъып къарап о,
Къанатланы кююне,
Жымчыкълагъа вайгъарай
Саларман деп сююне.

Алдындан жымчыкъ оьте,
Бишев къува бёлекге...
Бёлек деп тюшоп гете,
Абзардагъы чөлекге.

Уянимагъа герексен

Бёрюлени гъакъында
Ойлай туруп ятгъанман,
Тюшомде мен оланы
Ортасында къатгъанман.

Дёрт де яным юз бёрю,
Эки юз гёз аралгъан.
Менмендир бёрюлеге
Ашалмагъа яралгъан.

Тюбегим де ёкъ къолда!
Юртдан да кёп арекмен.
Оълмей къутулмакъ учун
Не этмеге герекмен?

Али айта: «Дюр дагъы...
Юртдан да кёп арексен...
Оълмей къутулмакъ учун
Уянимагъа герексен».

ТУВАРИЙ БҮЛАНГЫЙ ЛАКЗИР

— Гьей туварчы, туварны
Неге элтдинг «Ташбашгъя?»

— Сен ону не билесен,
Элтсем сагъя не башгъя?

— Гьараканы тёрю дей
Ташбашдагъы тёбэгэ.
Шонда барса тюгюлмю,
Гайванлар гьарака яшап,
Къурсакълары гёбegen?

— Тергевлю яш эженсен,
Гай къоччагъым, къоччагъым,
Тюз айтасан, Ташбашны
Гьарака дёрт де ягъы.
Тюнегюн мен туварны
Къайда элтдим айт дагъы?

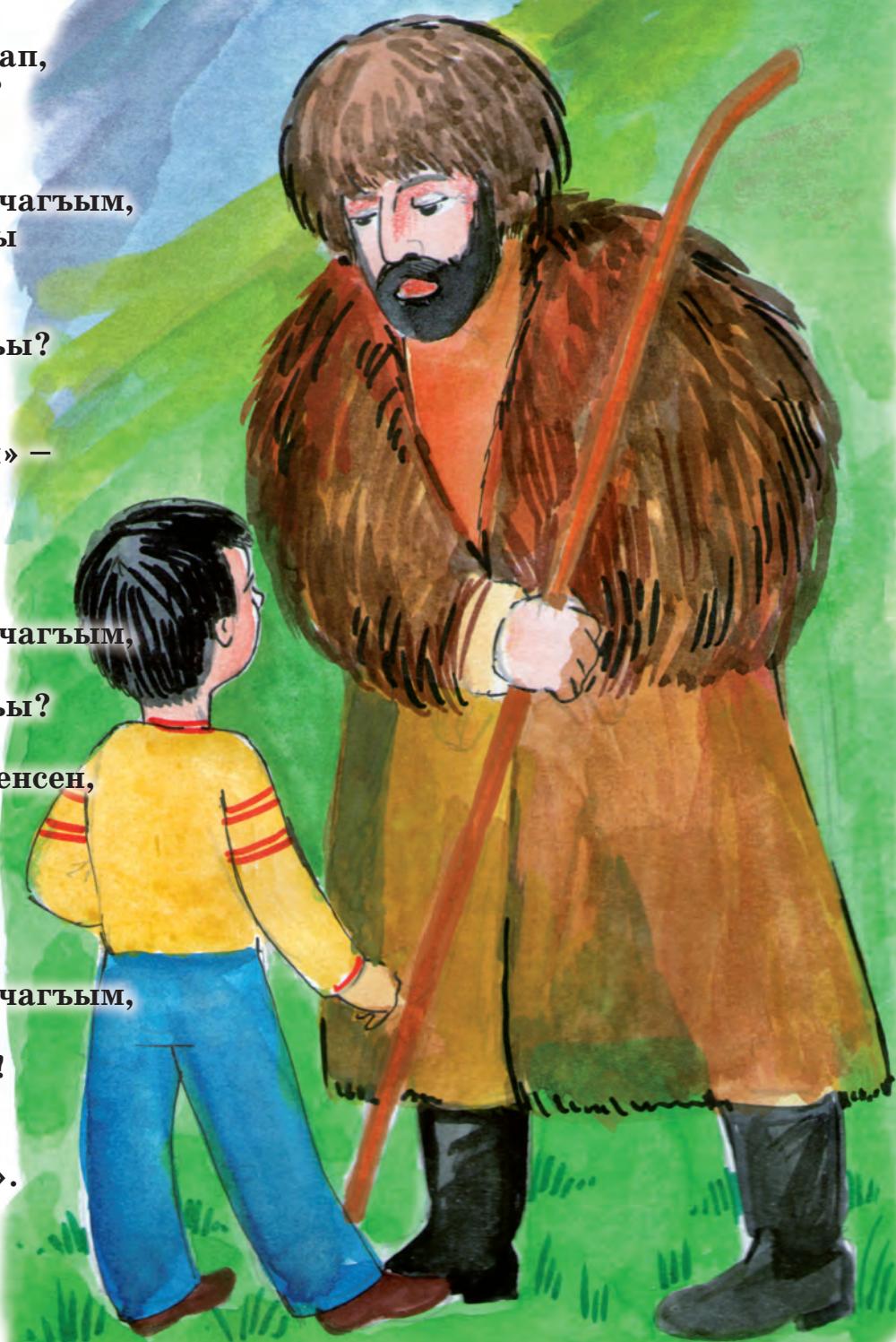
— Туварны отлатасан
Ал бетинде «Къырланы» —
Ювшан ийис геле эди
Сютюнден сыйырланы.

— Тергевлю яш эженсен,
Гай къоччагъым, къоччагъым,
Бириси гюн туварны
Къайда элтдим айт дагъы?

— Каммай сыртгъя элтгенсен,
Ашатгъансан сютеген.
Шо сютеген тюгюлмю
Сютню аччы этеген.

Тергевлю яш эженсен,
Гай къоччагъым, къоччагъым,
Олай аччы сютлени
Ичмежексен сен дагъы!

Тувар отлар къолларда
Гёzel «Карантайдагъы».
Шо заман чы бермессен
Соравланы къайдагъы!

Гетген заман табулмай

Тас болуп гёгюрчюном,
Излеп, бутларым талды.
Негъакъ гетди сав гюнүм,
Сонг оъзю гелип къалды.

Кулайым тас болгъанда,
Оъзен ягъадан тапдым.
Бузав гелмей къалгъанда,
Гелтирип, алдын япдым.

Ойнайман алып топну,
Артындан аз чабылмай...
Барысы да табула,
Гетген заман табулмай.

Исламчик

Исламчик этип къоя
Тюшген затны эсине.
Чюйре гие гёлegin,
Ботинкасын – терсине.

Будай тёге гёдекге,
Гёгюрчюнге сют бере.
Сув тёгюп муш элекге,
Акъгъанын сувдан гёре.

Акъбилек

Кулайым бар – Акъбилек,
Мангалаиы да къашгъа.
Дайм ялынып тура
Аш гесеги бар яшгъа.

Бир-бирде оъзю магъа
Яхши гёрюнме сюоп,
Гъаплап-гъаплап йибере,
Бурнун да оърге чюоп.

Тавукълагъа ем тёксем,
Тюбюнде къоймай югъун.
Тек нечакъы чапса да,
Тутуп болмай къуйругъун.

Резин атын да йыгъып,
Тур деп токъалай, тюе.
Аран къалкъыгъа чыгъып,
Айны тутмагъа сюе.

Табиат яйда

Июль

Июль – яйны къызгъын вакътиси, йылны лап яллавлу айы.

Бу айда заман-заман кёк кёкюрей, яшмынлар яшнай. Бакъа гёз болуп явагъан уллу янгурулардан сонг, тармакълар толуп ташгъынлар гелип иибере. Хапарсыздан явгъан къатты янгурулардан сонг, гюнню къайнар учгъунлары къыздыргъан табиат бир ёрукъ гёнгюл баса, агъачлыкълар авур яшыл болуп гёрюне.

Балкъып - яинап турагъан биченликлерде тюрлю тюслердеги гёбелеклени табунлары учуп айлана. Женгертиклиер оызлени концертлерин узата.

Агъачлыкъда, ёге тереклени айланасында, балжибинлени къавгъасына къулакъ тутуп болмайсан. Еге тереклер чечек ачгъан. Балжибинлер ёге тереклерден гайран арив ийисли, кёп кюйсюзлюклеге эм болагъан балжая.

Июль айда бичен чалагъан машинлеге, къолбулан бичен чалагъанлагъа кёп иш табула. Иssi гюнлерде чалынгъан отну бичени яшыллай чалт къуруй, ийиси узакъгъа сакълана,

дагънили бола. Шолай биченни гайванлар иштагълы ашай.

Ашлыкълар бишме уруна. Бавбахчалар сугъарыла. Овоощланы тюплери топуракъ тарталар. Тарлавланы чёп отлардан тазалайлар.

Авлакъларда, бавбахчаларда этилеген ишлеке яшлар да къошула. Олар, уллулар булан бирге ишге юрюп, загъматны сырларына тюшүне. Оъзлер алда билмейген затланы биле.

Июль айда жыйма тюшеген дарман отланы ва дарман емишлени атлары: къатынтузлукъ, бакъаяпыракъ, йибекмайдран, инжил чечек, къансияла, ёге чечек, жыгъана, къычыткъан, явъяпыракъ, къюзювшан, тавмичари, мелевше, гийикот, йотот, къонакъот, итбурун, къозукъулакъ ва башгъалары.

Айгъайда, дарман отланы гюнню шавласы тиймейген пурх тюplerde къурутма тюшегенни, яшлар, яхши билесиз.

Абакар БАТЫРГИШИЕВ,
табиат дарсланы учители.

Бичен ийис

Лапур-лапур биченден
Бичилинген тайлар бар,
Йылны ичинде нече
Бичен ийис айлар бар.

Леззетли бичен ийис
Минг тюрлю чечек отдан,
Эсиргендей боласан
Тёшекде йимик ятсанг.

Сигърулу эмлиги бар
Юрекни аврувуна,
Гюч-къуват къошагъандай
Адамны къарьвуна.

Гъар гюн эртен танг булан
Биченликге гетейик,
«Шарп-шарп» деп, чалып-чалып,
Бичен аракъ этейик.

Къумукъ халкъны тарихинден

«Къумукълар – тюрк къа-
вумлу халкълардан... Бир-бир
алимлени ёравларына гёре, къу-
мукълар кёп тезги девюрлерден бер-
ли Каспий денгизни ягъасында орун-
лашгъан халкъ. Олар Птолемейге¹
каму ва камаки деген атлар булан
белгили болгъан. Вамбери² гысап
этеген кюйде, къумукълар оъзлер
гъали яшайгъан ерлерде Хазар ка-
ганаты чечекленген заманларда да
яшай болгъан...»

*Брокгауз ва Ефрон, 33-нчю том, Эн-
циклопедия сёзлюгю, 14 – 15-нчи бет-
лер. Санкт-Петербург, 1896-нчы йыл.*

«Къумукъ-хазар тил кёп асруланы
бюнда Темир-Къазыкъ Кавказны
халкъларыны бири-бири булан сёй-
лейген ортакъ тили гысапда къалыш
тургъан. Новочеркасск, Ставрополь
гимназияларда, Моздок, Георгиевск,
Къызлар училищелерде къумукъ
тилден дарслар юрюле болгъан».

*К. Алиев, «Дагестанская правда»,
5-нчи июль, 1984-нчю йыл.*

1. Вамбери Н. – «Тюрк халкълар» деген
китапны язгъан. Китап немец тилде 1885 йыл-
да Лейпциг шагъарда чыкъгъан.

2. Хазар каганат – 7-10-нчу юз йылларда
айтылгъан пачалыкъ, башлапгъы тахшагъары
Семендер гъалиги Магъачкъаланы бойларында
ерлешген деп токъташдыралар. Пачалыкъны
топуракъларына Темиркъазыкъ Кавказ, Азов

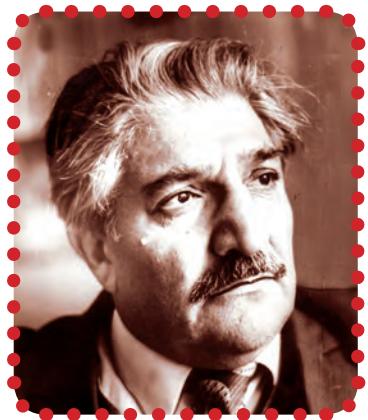
бойлар, Къырым, Эдил (Волга), Анадол (Дон)
оъзенлени этек бойлары гире болгъан. Къу-
мукъланы ата-бабалары да Хазар пачалыгъы-
на гире болгъан. Пачалыкъны халкълары хазар
тилде сёйлей болгъанлар, къумукъ тил де хазар
тиллени ағълюсюне гире.

Дагъыстан халкъларыбызыны адабиятындан

ЖАН СЫЙДАН ТОЙМАС

Къазыкъумукълу, Дагъыстанны халкъ шаири
Юсуп Хаппалаевге – 100 йыл Битежек эди...

Юсуп Хаппалаевны яратывчулугъу янгыз оъз халкъына тюгюл – Дагъыстанны да, Россияны да халкъларына белгили. Ону шаирлик пагъмусуна нечесе басмалардан чыкъгъан китаплары, оъзге тиллеге гёчюрюлген сайламлы асарлары, поэмалары шагъатлыкъ эте. Яшлар учун да, уллулар учун да язылгъан шиърулары, чыкъгъан китаплары гьеч кимни юрeginе тиймей, гёнгюн алмай къоймагъан.

Биз сизин ону шиърулары булан янгыдан таныш этежекбиз.

«Къарчыгъа»

**Ю. Хаппалаев,
Дагъыстанны халкъ шаири**

Бола буса

Гъар жыгъыржакъдан тапма
Бола буса минчакъны,
Уйге гелтирир эдим
Толтуруп бир къучакъны.

Гъар сюйгенин, излемей,
Табуп бола буса тынч,
Ону учун заманны тас
Этмес эдим мен де гьеч.

Тюбекни чакъмасына
Салгъан йимик бармакъны,
Яшавну денгизине
Ташлагъанман къармакъны.

Къармакътъя къарай туруп
Герилген гёз-къабагъым,
Къачан гелир, билмеймен,
Мени алтын чабагъым?

Чудның

Сени эки гёзүнг бар,
Итти гёрген гёзлер,
Оърню де, тёбенни де,
Суратлап бола оъзлер.

Сени эки къолунг бар,
Яш къоллар, таза къоллар,
Таза къоллагъя бизде
Ачыкъ дайм де ёллар.

Аякъларынг бар эки,
Оюла басгъян ери,
Боюнг-союнг келпетли
Табулмас йимик чери.

Эки яхши затынгны
Эсгерейим энниги:
Бири эсинг, о бири
Яхши хыял сендеги.

Эки байлыгъынг да бар:
Бири – баш, бири – юрек,
Къайгъыны да шатлыкъдай
Къаршылап болар йимик.

Юрегингде ерлешген
Халкъынгны эки йыры,
Бири – сен йырлагъан йыр,
Бири – юрекни сыры.

Тек яшавунг сени бир –
Къуллукъ этмек Ватангъя,
Ону яшатма герек
Иелмей эки янгъя.

АТА - АНАЛАНЫ САГЫИФАСЫ

Аналаны язагъан малайиклени баяны

Ай дин къардаш! Амалланы язагъан малайиклеге «кираман-катибинлер» деп айттылыр. Олар, эки малайик болуп, бири онгда, бири солда туралар. Ондагъы – яхши амалны, солдагъы – яман амалны яза. Не заман къул бир гюнагъ этсе, солдагъы малайик ондагъына: «Язаймы?» деп сорап, ол да: «Балики, пашман болмагъя ярай, бир сагъат сабур эт», деп буюрур. Етти сагъатны ичинде товба этмесе, бир гюнагъ язылыр. Амма къул не заман бир зувап иш этсе, ондагъы малайик солдагъына сорамай, бирге къаршы он зувап язар. Не заман ол гиши юрюсе, ондагъы алдына тюшүп, солдагъы артына тюшүп юрюр. Ятса, ондагъы баш ягъында, солдагъы аякъ ягъында болурлар.

Бир тюрлю хабарда гелгенге гёре, булар беш малайик болуп, экиси гюндюз гелип, гече гете. Экиси гече гелип, гюндюз гете. Бири буса, я гече, я гюндюз ондан айрылмай, сакълап тура.

Хабарда гелгенге гёре, бир мұммин къул ойлсе, бу малайиклер Аллагъу Тааладан: «Энни кёкге чыгъайыкъ», – деп изну талап этелер. Аллагъу Таала: «Кёкню сизге гъажатлыгъы ёкъ, ол къулумну сизге гъажатлыгъы бар. Сиз энни шол къулумну къабуруну уystюнде Къыяматгүнге ерли магъя тасбигъ этип, зувабын оғъар беригиз», – деп буюра.

Кираман - катибинлени къаламы – шол гишини тилидир, шакъысы – тюкюрюгюдюр. Амалланы эки де яврункъалагъыны арасына язалар. Кираман - катибинни маңнасы – «сыйлы язывчулар» деген сөз. Булагъя ат къоймақъ – булар адамғяна рагымулу болмақъ учундур. Къул яхшылкъ этсе, шоссагъат язып, Аллагъу Тааланы алдына туталар. Яманлыкъ этсе, аны гёрсетмеге сюймей, яшырмагъя уруналар.

Хабарда гелгенге гёре, гъар гишини гече этген амаллары бир тептерге язылып, гюндюз этгенлери – бир башгъя тептерге языла. Гъар гечеге де бир башгъя, гъар гюнге де бир башгъя тептер болмақъ саялы, бараатгечеден-бараатгечеге – етти юз йигирма тептер жыйыла. Сонг бараатгече, шол йыл этген амаллары, гюнагъ да, зувап да болмайгъян тарыкъсызларын ташлап, къалгъанларын жыйып, бир тептер этелер. Гъар йыл бир тептер язылгъян сонг, ойлюм гелгенде, ол тептерлени де бир этип жыйып, шол гишини бойнуна тагъалар.

Абусупиян Акаевны «Дюнья бұман ахырат» деген китабындан.

Абусупиянның яш чагъында дюньядан гетген Магъамат деген баласына насығыат гысапда язылған шыррусундан гесеклер.

Заман бошуна гетмесин, вёре,
Билимингни артдыр пагъунга гёре,
Алтындан сыйлы бил гъар сағыатынгны,
Пайдасыз йиберме, тут саниатынгны.

Жыяжакъ ким тутса яхши къылышын,
Дюнья, ахыратны бары яхышын.
Гъеч ерде сен оқтемлик юротме,
Гишини озюнгден кем гысап этме.

Гъар суюгенни ашай турмакъ да яман,
Ярыкъ пагъуланы сёндюрер гъаман,
Ашамакъны, бил сен, яшамакъ учун
Тюгюлдюр яшамакъ ашамакъ учун.

Уллукъда, сыйда болса юрегинг,
Къатын-къыз да болса сени герегинг...
Оланы артындан айланса гиши,
Абурсузлукъ табар, онг болмас иши...

Абусупияндан алынгъан къанатлы сёзлер

Илму – бир малдыр, амма битмей дайм къалагъан,
Не ерде болсанг озюнг, шол ерде табулагъан.
Охугъан авлет къалыр насилини сонгунда,
Айырмас охумагъа затны терсин - онгун да.
Къаст этейик, гелигиз, озгелеге ошама,
Тенгири тавпикъ (гюч) берсин инсанлардай яшама.

Дюньяда абурлу да, ахыратда талайлы да болмагъа суюген, китаплардан арив къылышыкълар уйренмелі.

Инсанланы разилигин алмакъгъа инг гючлю чара – эдепли, арив къылышыкълар бала озю булан тартгъан алтындан бағалыдыр.

Баш – инсанны инг сыйлы саныдыр.

Къонакълыкъда ашлагъа къарай-къарай турма – сутурлугъунгну гёрсетме.

Аз сёйлеп, кёп тынгламакъ – герти адамлыкъдыр.

Гъакъылы бар айрылmas ерге унутмас сёзни айтmas.

Дюньяда ата-анағъа этген къуллукъдан артыкъ зат ёкъ.

Тюз гишини гъар ким де сюер.

Гишиге кёмексиз, озю узюрюде де кёмек тапмас.

Чомартлыкъ эргишини инг арив къылышыкъларындандыр.

Сени тенглинг...

«Къарчыгъа» журнал оъзюню сагыфаларында инг гиччи павлардан башлап, орта ва оър класдагъылар учун да, гъатта, уллулар да иштагълы охуйгъан асарлар, къумукъ тарихи, адабият, маданияты булан, янаша яшланы аламын, яратывчулугъу булан яшавун бере туруп яза гелген, Инша-Аллагъ, энниден, сонг да шо хыялда, шо къастдабыз.

Биз бу номерде биз янгыртагъан бёлюк, уллуланы эсиндеридир, «Сени тенглинг» де шолай муратлар булан юрюле эди. Энниден сонг да биз шо хыялда, сизин булан дагъыдан - дагъы да тыгъыс байлавлукъ тутма къастлыбыз, сыр чечме умутлубуз. Аллагъ

«...Магъа 16 йыл бола. Яшёрюмлер бу чагъында ойлашып билмей деп айтагъанлар, бизге шону бетлейгенлер аз ёлукъмай. Шо тюз тюгюл. Мен яшавну гъакъында кёп ойлашаман, ону теренлигин сезген сайын гъалекленемен.

Дюньяда бар зат сюовден тувулuna, бар затны башы сюов. Сюов адамны рагымулу эте. Шолай уллу гюч бар экенни билсем де, мен гъалиге биревнү де сюймегенмен. Тек башгъалагъа йимик шо гъислер магъа да гележекге шеклик этмеймен ва ону къаравуллайман. Гъали буса уйи къуллукъыну мекенли этме, сокъма, тикме, аш этме уйренемен, китаплар охуйман, неге тюгюл магъа гележекде герти ана болма да, авлетлеримни оъсдюрмө де, тарбиялама да, халкъ арагъа оланы герти адамлар этип чыгъарма да гerekни англайман...

... Атымны яzmай къояйым, айып этмегиз.

Къаягент юрт.

буорса, умутлагъа, хыяллагъа ёл ачылыр.

Тюпде алда чыкъгъан кагъыздардан бир-экисин сизин тергевюгюзге беребиз. Не ойлар, пикрулар, таклифлер эсигизге гелсе, гъасили калам, языгъыз.

Шейит-Ханум, редакторугъуз.

«...Журналны къолума алгъандокъ, мен башлап «Сени тенглинг» деген бёлюкню охуп чыгъаман. Онда гъар заман яш адамланы иштагъын гелтирген макъалалар табула.

Сиз оъзюгюз де билеген күйде, Дагъыстанда къатын-къызланы гъаллы макътардай тюгюл. Булай гъалгъа дагъы чыдама ярамас!

Бизин адатланы, мердешлени бирлери къызлагъа къаравашлагъа йимик янашма уйрете. Муна экев бирбирин сюе. Бу ишге сюонме герек, нечик уллу насиpidir! Тек бу ерде дос-къардашы жыйылып, тухумун, байын-ярлысын ортагъа салма башлап, бар затны бузуп къоя...

«Къарчыгъаны» архивинден.

Сиз билемисиз?

Петербург 101 атавда ерлешген. Шо атавланы бир-бири булан 500 кёпюр байлай. Петербург йимик кёп кёпюрлю шагъар дагъы дюньяда ёкъ. Мундагъы гъар кёпюр бир-бирине ошамайгъан кюйде, башгъа-башгъа къайда да къурулугъан.

Яшланы онггъа багъып да, солгъа ба-
гъып да язмагъа уйретеген янгыз бир па-
чалыкъ бар – шо да Япония.

Гюргюр ярышгъа сакълангъан ат-
дан да бек чаба,

Хортманы янгы тувгъан баласы – 5 тонна
тарта.

Йылан учун дюньяда къоркъунчлу янгыз
биргине - бир жан бардыр – о да кирпи. Неге
тюгюл йыланны агъусу кирпиге кар этмей.

Кирпини инелери буса йыланны оылтюрмеге бола
Гъазирлеген Шейит-Ханум.

Сен ана тилингни билемисен?!

Отав...

Отав сёзню рус тилге гёчюргенде «Белая новая юрта жениха» – деп англатыв бериле. Къумукъларда шо сёз отав уйй деген сёз тагъымда кёп къоллана. Тизилген, ярашынгъан уйй, къонакъ уйй деген маънада.

ОТАВ сёзню тамаша тарихи бар.

Тез заманларда гъайванчылыкъ, малчылыкъ булан машгъул бир табун тюрк халкълар гезивлерине - сиривлерине югъунчлу от излеп, гёчювюлде яшай болгъан. Асрулар бою олар яшыл отгъя ашлыкъыгъа йимик уллу гъюрмет эте гелген.

Шо заманларда шулай адат болгъан: гъайван еси, къой еси уланына къатын алгъанда, огъар оъзюню пайын да берип, яхши яшыл от бар ерде янгы дёгерек чатыр (кийиз) уйй де (юрт да) къуруп, айры чыгъара болгъан.

Шолай уйй гъазир болмайлыш, гелин гелтирмей болгъан. Шо янгы уййге онча да абур этиле гелген чи, ону уллу савгъат гъисапда, тамашалыкъ гъисапда, гишиге билдирмей, гъатта къатын алгъан улангъа оъзюне де билдирмей къура болгъан. Шо саялы отавну, янгы уййню (юртну) гёрсетген, бар ерин билдирген гишиге гиев бир савгъат бирме тюше болгъан, шогъар да отав бағъасы деп айтыла гелген.

Ойлашып къарагъанда, шо отавну

эрге барагъан къызыны атасы (адамлары) эте болгъан, неге тюгюл оъзюню атасы (адамлары) эте болгъан буса, улан билмей къалмас эди чи, огъар ону биревлер гёрсетмес эди чи. ОТАВ сёзню тизимин алсақъ, о эки тамурдан бирикген: от + ав.

Бир табун тюрк халкълар, масала азербайжанлар, уйге эв дей. Бара-бара шо эки де тамур сингармонизм къаннуна гёре отавгъа айланып къалгъан: от + эв > отав.

ОТАВ сёз рус тилге де гирген, тек онда ОТАВА деп къоллана – «яш от, яшыл от, алысын от» – деген маънада.

Шо сёз рус тилде онча да мекенли ерлешген чи, гъатта къошумчаланы кёмеги булан янгы сёз де этген – отавный (сыпатлыкъ): отавный корм – алысын ем, алысын от.

Яш агълюге этилген янгы уййню ичи барыда тарыкъ-гереги булан арив ясаныла болгъан. Гъали бизин тилде шо сёзню муна шо маънасы къалгъан.

Сёз еринде айтсақъ, бизин юрт деген сёзню башлапгъы маънасы да эшик-сиз-терезесиз кийиз-кетен уйй деген зат.

Рус тилде шолай уйге бираз алышдырып, юрта дей.

Профессор Ибрагим Керимов,
Дагъыстаны халкъ язывчусу.

Фёдор Болачков

ГЕРТИ ЮВУКТАЛАР

(Халкъ ёммақъларына гёре)

Бир болгъан, бир болмагъан, бир къоянланы ағыллюсю болгъан.

Олар ойзлени эгизлери Асва Осдан къуванып, оланы арив тарбиялап яшайлар.

Къоян балалар эки тамчы йимик бир-бирине ошай.

Үстүнде акъ тонлары, къув йимик йымышақъ этиклери.

Бир керен къоянлар гъавдан къайтып гелегенде, шат ойнайгъан Асны ва Осну гёрелер.

— Гел, яшларыбызгъа къарайыкъ, ял алайыкъ! — дей ата къоян. Уылкю тюпге де гирип, ата-ана яшларын тергей.

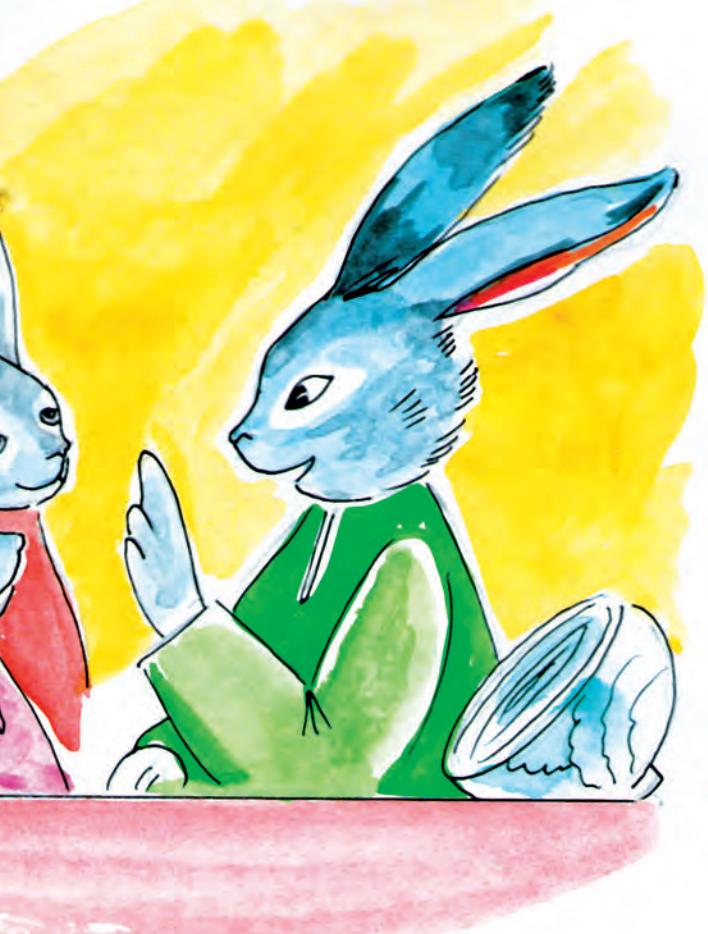
Олар буса атылалар, дёгереп ойнайлар, ябушалар. Сонг гёк отда созулуп яталар.

Ял алгъан сонг къоян балалар, аякъларын оырге де гётерип, бирин-бирине уруп йырлайлар.

— Мен ялкъым! Гел, эришип чабайыкъ? — дей Ос.

Орманны дёгерек айлангъан соқъмакъдан чабып, ортасындагъы ташгъа гелме сёйлешелер. Алда гелгени ташны туврасындагъы яш терекни япыракъларын ашажакъ.

Ас солгъа, Ос буса онггъа бурулуп чабалар. Сонг Ос, соқъмакъдан чыгъып, ташгъа туврадан чабып етише де, терекни яш япыракъларын ашай,

къалгъанларын буса тез-тез юлкъуп, ерни къазып яшыра.

Арыгъан, талгъан Ас етишгенде, къардашы ойзюню яман ишин этип битген. Асгъа от ашама тюше.

Муну гёрген ата-анасы бек къыйналалар. Ахшам ата къоян, уланларын олтуртурап, олагъа яшавда нечик ойзюне къыйын болгъанны, амма ойзю нечик таза, герти яшав сюргенни, яшлары да ойзлеге ошар деп умут этгенни айта.

Шо лакъырдан сонг кёп де гетмей, къоян балалар ағъачлыкъгъа баралар. Ос атасы айтгъан затланы унута, кюлтюс бёрюнрю азыгъы болуп токътай.

Ата-анасы бу ишге бек къыйнала,
амма къолундан гелеген зат ёкъ.

Бираздан Ас оyzге жанланы ара-
сында оyzюне къурдашлар таба.

Къыш бирден гелип къала. Боран-
лар борай. Сувукъ бузлата.

— Биз ем тапма барабыз. Гъай, бизге
бир зат болуп къалса, оyzонге оyzонг
амал этерсен, — дей Асгъа къарт къо-
ян.

Ата-анасы къайтмай къала.

Арба булан уюне агъач алыш ба-
рагъан сабанчы Асны гёре. Шо адам,
торбасындан эки чита чыгъарып:

— Я, не арив къоян баладыр бу! Ма-
гъали, сагъа шу читаланы берейим! —
деп, къоян балагъа узата.

— Кёп савбол, яхшы гиши! — Мен де-
сени бир гюнүнге табуларман! — дей
къоян бала.

Ас бир читаны оyzю ашай, бирисин
уюне алыш геле.

Къоян баланы хоншусунда къодукъ
яшай болгъан. Къоян бала, къодукъ
да ачдыр, амалсыз, огъар шу читаны
берейим чи, — деп оyz-оyzюне сёйлене
туруп, къодукълагъа бара. Барса бар-
сын, къодукъ да ашама зат излей гет-
ген болгъан. Алыш баргъан читасын
столну уьстюне де салыш, къоян ую-
не къайта.

Кёп излеп эки картоп да табып, къо-
дукъ уюне геле. Къараса, столну уь-
стюнде къып-къызыл бир залим чита!
«Яхари, муну ким гелтирген экен?» —
деп ойлаша къодукъ.

— «Къар ява, сувукъ, бузлата.
Улакъны ашама бир заты да ёкъдур.
Читаны огъар элтейим чи!» — деп, оyz-
оyzюне сёйлене туруп, къодукъ улакъ-
лагъа бара. Барса барсын, улакъ аша-
ма зат излей туруп гетген болгъан.
Алыш баргъан читасын столну уьстю-
не де салыш, къодукъ уюне къайта.

Кёп излеп бир къапуста гесек табып,
улакъ уюне геле. Къараса — столну
уьстюнде къып-къызыл бир залим
чита. «Гъейлер, муну ким гелтирген
экен?» — деп ойлаша улакъ.

— «Къар да ява, сувукъ да сувукъ.
Къозу да ачдыр. Огъар берейим чи шу

читаны» — деп, оyz-оyzюне сёйлене
туруп, улакъ къозулагъа бара. Къозу
да ашама зат излей гетген болгъан.
Алыш гелген читасын столну уьстюне
де салыш, улакъ уюне гете.

Кёп къыдырып бир къысым бичен
табып, къозу уюне къайта. Къарай
— столну уьстюнде къып-къызыл бир
залим чита. «Багъ, муну ким гелти-
рген экен?» — деп ойлаша къозу.

— «Ваяв-вая! Бу къарны явагъан
кююне къара дагъы! Къоян ювугъум
ачдыр. Гел мен шу читаны огъар бе-
рейим чи!» — деп, оyz-оyzюне сёйле-
не туруп, къозу къоян баланы янына
бара.

Барса, читадан тойгъан Ас арив юх-
лап турса. Къозу ону уятмай, читаны
столну уьстюнде салыш, астарақъ
чыгъыш гете.

Эртен Ас уянып къараса — столну
уьстюнде къып-къызыл бир залим
чита.

— «Бу не ажайып ишдир! Чита! Муну
инг инамлы, инг герти къурдаш гел-
тирген болажакъ!» — дей туруп къоян
бала читаны бал татытып ашай.

Къоянгъа шо чита айрыча татли
тие.

Гёчюрген Шейит-Ханум Алишева.

Иччи павлана ой дүньясында

Гиччи гыллалыкъ

Руслан ёткюрме башлай. Ону къурдашы Арслан:

— Не болгъан, сувукъ тийгенми? — деп сорай.

— Тюгюл, — дей Руслан, астаракъ тавуш булан, — мен ёткюрмесем, анайым магъа бал бермежек.

Къыржан

Учитель биринчи класны охувчуларына:

— Яшлар, сиз къайсы къыржанланы билесиз? — деп сорай.

Охувчулар: тюлкю, аюв, къабан деп санамагъа башлай.

Завур да, къолун гётерип:

— Бизин хоншубуз Магъаммат агъав, — дей.

— О да нечик къыржан болуп къалгъан? — дей учитель, тамаша болуп.

— Огъар тюнегюн Патимат бажив «бёрю болмаса бёрю» деген эди, — дей Завур.

Машин тюгюл — автобус

Машинде атасыны къырыйында 7 йыллыкъ Басир де олтургъан.

Айланагъан ерге етишгенде атасы Басирге:

— Къара гъали артгъа, машин сама ёкъму, — дей.

— Ёкъ, папа, — дей Басир.

Аз да гетмейли, машин «данкъ» деп автобусгъа уруна.

Атасы Басирге:

— Сен магъа не деген эдинг? — деп урушуп йибере.

— Папа, о чу машин тюгюл, о чу — автобус, — деп, Басир йылама башлай.

Эми табиат

Самырсакъ

Самырсакъны ашамагъан адам дюньяда ёкъдур.

Бырынгъы Египетде самырсакъны тумав, тиш, вабаъ аврувлагъа къаршы дарман гьисапда къоллап юрюгенлер.

Египетни халкъы чы согъанны, самырсакъны аты булан ант эте болгъан.

Индияни ва Кавказны халкълары самырсакъны сигърулу гючю бар деп инангъянлар, шо саялы да гъайлы аналар, самырсакъны бир тишин чюпюrekге чырмап, гъайкелни орнуна яшланы бойнана тагъагъан гезиклер кёп болгъан.

Бырынгъы Римде асгерлер, къоччакълыгъы артсын учун, давну алдында самырсакъ тишлер чайнамакъ адатлы гьисаплангъан.

Англияда гъали ден «хораз давлар» юрюле. Шо оюнда англаву барлар токъташдырагъан кюиде, самырсакъ чокъугъан хораз яхши ябуша ва устьюн де геле.

Алимлер токъташдыргъангъа гёре, гъали болгъунча илмугъа белгили болгъан гъеч бир бактерия самырсакъны-гючюне къаршы турмагъа болмай. Адам уллу болгъан сайын, ону къантамурларыны тамларына тюрлю тузлар ябушмагъа баштай. Шо заман къантамурлар къата, алдын йимик ишлемей. Шо буса атеросклерозну, демек, къартлыкъыны аламаты. Давление де, кёбюсю гъалда, шондан себеп бола.

Самырсакъны тазалап, устьюне спирт де тёгюп, бир нечакъы замангъа къюуп ичсе, шо къантамурланы ичиндеги зараллы тузланы иритип йибере.

Самырсакъ ашамлыкъ оьсюмлюк гьисапда бютюн дюньягъа яйылгъан.

Соколёнок

ISSN0206 - 7943

Қварчыгъа

4/2016

июль - август

Иллюстрированный детский журнал.
Издается один раз в два месяца.

Учредитель :
Правительство Республики Дагестан.

Журнал зарегистрирован федеральной
службой по надзору в сфере связи и
массовых коммуникаций.
Регистр. номер ПИ №ТУ5-0020
от 21 мая 2009 г.

Издается с января 1980 г.

Главный редактор
Мурад Ахмедов

Редколлегия:
Ш.Алишева (ред. выпуск)
П.Абдуллаева
А.Абдуллатипов
С.Алиев
Т.Зургалова (отв. секретарь)

Худ. редактор З.Даганов
Тех.редактор Т. Лузина
Художник З. Даганов
Художник обложки А. Качаев

Дата выхода в свет 29.08.2016г.
Тираж 1053 экз.
Заказ № 96

Типография: ООО «Издательство «Феникс пресс».
Адрес типографии: 367018, РД, г. Махачкала,
ул. Петра I, 61.

Редакция и издатель: Государственное
бюджетное учреждение Республики
Дагестан «Редакция республиканских
литературных журналов «Соколенок» и
«Литературный Дагестан».

Адрес редакции и издателя: 367025,
РД, г. Махачкала, ул. Даниялова, 55.

Кумыкский язык.

Индекс: на год - 63339,
на полугодие - 73904.

Цена свободная.